

'יבוא הנס מכל מקום'

הקדמה

- א. ישועה ע"י רשעים
- ב. מקורות סותרים ויישובם
- ג. מבשרים ומכשירים בלבד
- ד. שבעה הסברים
- ה. מתורתו של הרב קוק
- ו. הרהורי סיכום

הקדמה

רבים שואלים: כיצד יתכן שמדינה זו שהיא 'ראשית צמיחת גאולתנו', 'אתחלתא דגאולה', או כל כינוי אחר שיתאים להגדיר את הנס הגדול שאנו חיים יום יום, כיצד יתכן שמדינה זו הוקמה בעיקר ע"י יהודים שאינם שומרים מצוות? הרי מגלגלין זכות ע"י זכאי (שבת לב, א), וגם בסברה - כמאמינים בעיקרון הגמול של שכר ועונש (העיקר הי"א מ"ג עיקרי האמונה של הרמב"ם), לכאורה הצדיקים דוקא ראויים לישועה לפני כל האחרים!

בשאלה זו עסקו רבים. כפתיחה אצטט משאלה שנשאל הרב חיים דוד הלוי (שו"ת עשה לך רב א, ג):

'איני מתכוין לקנטר... אך תמוה לי איך בכל זאת נתפסת להשקפה ציונית פסולה. קראתי במאמריך ובספריך בהם אתה מביע אמונה חזקה ואיתנה כי אכן דור זה שאנו חיים בו הוא תקופת ה"אתחלתא דגאולה". כיצד אפשר לקבל הנחה זאת ככנונה, כאשר מנהיגי התנועה הציונית מאז היוסדה ועד עתה הם פורקי עול תורה ומצוות. וגם בראש המדינה, שלדעתכם הציונים הדתיים היא "ראשית צמיחת גאולתנו", עומדים שוב אותם פורקי עול תורה ומצוות... האם לא מצאה ההשגחה העליונה שליחים נאמנים יותר להביא לגאולת ישראל, מלבד פורקי עול אלה, החוטאים ומחטיאים?... תשובת הרב תובא להלן.

אמנם למעשה מצאתי ששאלה כזו נשאלה כבר בקשר לשיבת ציון לאחר גלות בבל. וז"ל שיר השירים רבה פרשה ה:

דודי שלח ידו מן החור. אמר ר' אבא בר כהנא, וכי מה טיבו של חור זה - להיות מגדל שרצים! אלא כך אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא,

רבש"ע, כל ניסים שעשית לי על ידי כורש לא היה מוטב לעשותן לי על ידי דניאל, ועל ידי אדם צדיק? אעפ"כ מעי המו עלי. א"ר עזריה, אמר הקדוש ברוך הוא גזר טב אנא, אתון אמרין ומעי המו עלי, גם אני אמרתי מעי מעי אוחילה.

התשובה תוברר להלן.

א. ישועה ע"י רשעים¹

1. מל"ב יד, כג-כז: בַּשָּׁנָה חֲמֵשׁ עָשָׂרָה שָׁנָה לְאַמְצִיָּהוּ בֶן יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יְהוּדָה מֶלֶךְ יִרְבָּעַם בֶּן יוֹאָשׁ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בְּשִׁמְרוֹן אַרְבָּעִים וְאַחַת שָׁנָה. וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה' לֹא סָר מִכָּל חַטּוֹת יִרְבָּעַם בֶּן נְבֻט אֲשֶׁר הִחֲטִיֵּא אֶת יִשְׂרָאֵל. הוּא הִשִּׁיב אֶת גְּבוּל יִשְׂרָאֵל מִלְּבוֹא חֶמֶת עַד יָם הָעֲרָבָה כְּדָבַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר דָּבָר בְּיַד עֲבָדָיו יוֹנָה בֶּן אֲמִתִּי הַנְּבִיא אֲשֶׁר מִגַּת הַחֹפֶר. כִּי רָאָה ה' אֶת עֲנִי יִשְׂרָאֵל מִרְהַ מְאֹד וְאָפְסָ עֲצוּר וְאָפְסָ עֲזוּב וְאִין עֲזָר לְיִשְׂרָאֵל. וְלֹא דָבָר ה' לְמַחֹת אֶת שָׁם יִשְׂרָאֵל מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם וַיִּוְשִׁיעֵם בְּיַד יִרְבָּעַם בֶּן יוֹאָשׁ.

ואומר הרד"ק: לא בשביל תשובה שעשו, אלא שריחם עליהם כי ראה עניים. הרי לנו עדות נבואית מפורשת כי הקב"ה מביא ישועה, מחמת עניים של ישראל, אף ע"י רשעים.

2. מל"א כ, יד: וַיֹּאמֶר אַחָאָב בְּמִי וַיֹּאמֶר כֹּה אָמַר ה' בְּנַעֲרֵי שָׂרֵי הַמְּדִינֹת וַיֹּאמֶר מִי יֵאָסֵר הַמִּלְחָמָה וַיֹּאמֶר אָתָּה.

רד"ק: ולמה שאל אחאב מי יאסר, ומי יאסור - אלא הוא שהיה מלך? אלא לפי שהיה עובד ע"ז והקב"ה עושה עם ישראל נס, חשב אחאב שלא יעשה הקדוש ברוך הוא הנס אם יהיה שם הוא, לפי שהוא עובד ע"ז, לפיכך שאל מי יאסור המלחמה, ויאמר אתה.

3. מל"ב ז, יט-כ: וַיַּעַן הַשָּׁלִישׁ אֶת אִישׁ הָאֱלֹהִים וַיֹּאמֶר וְהִנֵּה ה' עֹשֶׂה אַרְבּוֹת בְּשָׂמַיִם הִיְהִיָּה כְּדָבָר הַזֶּה וַיֹּאמֶר הַנָּךְ רָאָה בְּעֵינַיִךְ וּמִשָּׁם לֹא תֹאכַל. וַיְהִי לוֹ כֵּן וַיִּרְמְסוּ אֹתוֹ הָעַם בְּשִׁעַר וַיָּמָת.

המדרש מביא את הודעת הנביא אלישע על הברכה הצפויה, שהשליש לא האמין לה, ומוסיף:

ויאמר אלישע... כעת מחר... אמר רבי יהודה הלוי בר שלום: אמר להם [השליש]: לדור הזה, הרשע, שמעשיהם דומים לדור המבול... אתה עושה נסים? אמר לו הקב"ה: אתה לימדת קטגוריא על בני, ויאמר: הנך רואה בעיניך. מה עלתה לוי? וירמסו אותו העם בשער (תנחומא כת"י, מובא בתורה שלמה בראשית ז, ו במאמרו של הרב כשר הנ"ל).

1 ע"י בספר התקופה הגדולה מאת הרב מנחם כשר, פרק שני, יבוא הנס מכל מקום.

כאן מסופר אף על הטלת עונש של מי שאינו מאמין שישועה תבוא על דור של חוטאים.

4. שמות ד, א: וַיַּעַן מֹשֶׁה, וַיֹּאמֶר, וְהֵן לֹא יֶאֱמִינוּ לִי, וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקִלִּי: כִּי יֹאמְרוּ, לֹא נִרְאָה אֵלֶיךָ ה'.

כאו הרעיון חוזר בשני כיוונים נוגדים. רש"י מפרש שמשה לא האמין שהעם ראוי לגאולה, ולכן אמר והן לא יאמינו לי, אבל נרמז לו ע"י אות הנחש כי דיבר שלא כהוגן, ותפס אומנותו של הנחש המספר לשון הרע. כלומר, אנו איננו רשאים להכתיב לקב"ה כיצד תבוא הישועה.

הנצי"ב בהעמק דבר הולך בכיוון הפוך. לא משה חשד בהם, אלא להיפך, בני ישראל סברו כי לא יתכן שהגאולה תבוא ע"י מנהיג כמעט זר, וז"ל:

...לא קטרג ח"ו עליהם כי מעוטי אמנה הם בגאולה... אלא לא יאמינו כי נראה ה' אל משה ביחוד, שלא היו יודעים את משה לגדול בתורה המסורה להם מן האבות, ולא בחסידות, שהרי בקטנותו גדל בפלטין של מלך ועסק בחכמות, ומיד שבא לראות בצרת אחיו אירע סיבה שברח מעיקר קדושת ישראל, ומצד דעת בני אדם היה ראוי שיהיה נגלה הקב"ה לאהרן שהיה נביא עד כה במצרים, כמבואר ביחזקאל כ'... וזה היה טענת משה, שיאמרו לא נראה אליך ה'.

אמנם כאן נבחר מושיע צדיק, אבל ההבנה הפשוטה של העם היתה שלא תתכן גאולה ע"י מי שאינו ראוי לכך.

5. מעילה יז, א: חכמי ישראל נסעו לרומי כדי לבטל גזרת מלכות, וכך מספרת הגמרא:

אמרו: מי ילך ויבטל הגזרות, ילך ר' שמעון בן יוחאי שהוא מלומד בנסים... יצא לקראתו בן תמליון (שד. רש"י): רצונכם אבוא עמכם? בכה ר' שמעון ואמר: מה שפחה של בית אבא נזדמן לה מלאך שלוש פעמים, ואני לא פעם אחת! יבא הנס מכל מקום.

כאן המקור לביטוי "יבוא הנס מכל מקום". רבי שמעון בן יוחאי הצטער שהישועה באה ע"י שד, והתחזק בהבינו שהנס יכול להגיע בכל מצב ודרך.

ב. מקורות סותרים ויישובם

אולם בניגוד לאמור עד כה, מצינו לכאורה מקורות סותרים.

1. עבודה זרה יח, א: ברוריא דביתהו דר' מאיר ברתיה דר' חנינא בן תרדיון הוא, אמרה לו: זילא בי מלתא דיתבא אחתאי בקובה של זונות. שקל תרקבא דדינרי

ואזל, אמר: אי לא איתעביד בה איסורא מיתעביד ניסא, אי עבדה איסורא לא איתעביד לה ניסא. אזל נקט נפשיה כחד פרשא, אמר לה: השמיעני לי, אמרה ליה: דשתנא אנא. אמר לה: מתרחנא מרתח, אמרה לו: נפישין טובא דשפירן מינאי. אמר: ש"מ לא עבדה איסורא, כל דאתי אמרה ליה הכי. אזל לגבי שומר דידה, א"ל: הבה ניהלה, אמר ליה: מיסתפינא ממלכותא, אמר ליה: שקול תרקבא דדינרא, פלגא פלח ופלגא להוי לך. א"ל: וכי שלמי מאי איעביד? א"ל: אימא אלהא דמאיר ענני ומתצלת...

הרי לנו שאין החוטא זוכה לנס, ורבי מאיר בחן אם אחות אשתו היא צדיקה הראויה לנס.

2. גיטין מה, א: בנתיה דרב נחמן בחשן קדרא בידיהו. קשיא ליה לרב עיליש, כתיב: אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי, הא איכא בנתיה דרב נחמן! גרמא להו מילתא ואשתביין, ואישתבאי איהו נמי בהדייהו. יומא חד הוה יתיב גביה ההוא גברא דהוה ידע בלישנא דציפורי, אתא עורבא וקא קרי ליה, אמר ליה: מאי קאמר? אמר ליה: עיליש ברח עיליש ברח, אמר: עורבא שיקרא הוא ולא סמיכנא עליה. אדהכי אתא יונה וקא קריא, אמר ליה: מאי קאמרה? א"ל: עיליש ברח עיליש ברח, אמר: כנסת ישראל כיונה מתילא, ש"מ מתרחיש לי ניסא. אמר: איזיל אחזי בנתיה דרב נחמן, אי קיימן בהימנותיהו אהדרינהו. אמר: נשי כל מילי דאית להו סדרן להדדי בבית הכסא, שמעניהו דקאמרן: עדי גוברין ונהרדעי גוברין, לימא להו לשבויהו דלירחקניהו מהכא, דלא ליתו אינשין ולישמעי וליפרקינן. קם ערק, אתא איהו וההוא גברא, לדידיה איתרחיש ליה ניסא עבר במברא, וההוא גברא אשכחוה וקטלוה. כי הדרן ואתן, אמר: הו קא בחשן קידרא בכשפים.

גם פה אומר רב עיליש כי החוטא אינו זכאי שיעשה לו נס.

המקור הבא הוא מדברים מפורשים של הראשונים: בשמ"א א, יד מסופר: ויאמר יהונתן אל הנער נושא כליו, לכה ונעברה... אולי יעשה ה' לנו... כי אין לה' מעצור להושיע ברב או במעט. על כך כתב הרשב"א:

3. שו"ת הרשב"א חלק ד סימן רצו: ועניין יהונתן ששאלת, דע, שלא נתחייב יהונתן מחמת עובר על שבועת ביטוי, כי אין אדם חייב בשבועת ביטוי אלא במוציא שבועה מפיו, או במושבע מפיו אחרים וענה אמן, וכמו שראית בפסקי הרב ז"ל, ואין בזה שום פקפוק. וענין יהונתן טעם אחר יש בדבר. וזה הענין כענין עכן שנתחייב הריגה על מעלו אשר מעל בחרם. והוא, שהמלך או סנהדרין, כשמחרימין במעמד רוב ישראל שלא לעבור על דבר פלוני, ועבר איש על חרמו על אשר לא עלו למצפה, ויהונתן על עניינו, ואף על פי שהיה שוגג סבור

היה שאול שעבר בכוונה אחר שהיה רואה את העם נזהרין מלאכול מאכל הדבש, שאם לא היה יודע, היה לו לשאול מה לעם שנזהרין מלאכול. ויפדו העם את יהונתן ולא מת, שאמרו א"א שיהיה מזיד, אחר שנעשתה הישועה הגדולה בישראל על ידו, שאין הקדוש ברוך הוא עושה נס ע"י הרשעים.

הרי לנו קביעה של הרשב"א המסבירה את הפסוק, כי אין הקב"ה עושה נס ע"י רשעים. כנראה שהרשב"א הסתמך על הסוגיות בע"ז ובגיטין שנזכרו לעיל.

כיצב ניישב את הסתירה?

הרב כשר (בספרו שם) נזקק לקושי זה, ומחלק בין נס ליחיד, לבין נס לכלל ישראל או עכ"פ לרבים. הגמרות בע"ז ובגיטין עסקו בנס ליחידים, וגם יהונתן פעל מיוזמתו, שלא בשליחות המלך, אבל ירבעם, אחאב, אלישע, משה ורשב"י פעלו למען עם ישראל.

ג. מבשרים ומכשירים בלבד

וכעת נתמודד עם השאלה במישור הרעיוני.

ראשית יש לציין כי בדוגמאות שנ"ל מדובר על בשורת הגאולה, או גם הכשרתה הראשונית ע"י רשעים (ירבעם ואחאב), ואין לנו ראייה מהם על הגאולה הסופית. כך מצינו שלושה סיפורים על המצורעים כמבשרי גאולה, שמהם ניתן ללמוד שההתחלה יכולה לבוא ע"י אנשים דחויים:

1. **מדרש אגדה (בובר) במדבר פרשת חוקת פרק כא סימן יד:** רש"י (במדבר כא, טו) מביא את הסיפור של חז"ל על תשועת ישראל מיד האמורי כשעברו בנחל ער, והאמוריים שישבו למעלה נמחצו ע"י ההרים שקרבו זה לזה. ומי הודיעם [מי הודיע לעם ישראל על הנס, הרי הוא לא נעשה לעיניהם]? אומר המדרש:

על כן יאמר בספר מלחמת ה'. וכיון שראה שהיו בו ישראל בסכנה הוא נטה לשבת ער להצילם. ומי הגיד להם לישראל, רבנן מפרשים שני מצורעים היו שם, את והב בסופה, והיה הענן פולטם לחוץ, והם ראו דמם של אמוריים שהיה יוצא מן המערות ובאו והגידו לישראל,

2. **מ"ב ז: כאשר ישראל נצלו ממחנה ארם בדרך נס, מי הודיעם? אומר הפסוק:**

(ח) וַיָּבֹאוּ הַמְצָרְעִים הָאֵלֶּה עַד קֵצָה הַמַּחֲנֶה וַיָּבֹאוּ אֶל אֶהֱל אֶחָד וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׂאוּ מִשֶּׁם כֶּסֶף וְזָהָב וּבָגְדִים וַיִּלְכוּ וַיִּטְמְנוּ וַיֵּשְׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל אֶהֱל אַחַר וַיִּשְׂאוּ מִשֶּׁם וַיִּלְכוּ וַיִּטְמְנוּ. (ט) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ לֹא כֵן אֲנַחְנוּ עֹשִׂים הַיּוֹם הַזֶּה יוֹם בְּשֵׁרָה הוּא וְאֲנַחְנוּ מִחֲשִׂים וְחִכְיֵנוּ עַד אֹר הַבֶּקֶר וּמִצָּאֵנוּ עֹוֹן וְעֵתָה לָכוּ וְנִבְאָה וְנִגִּידָה בֵּית הַמֶּלֶךְ.

3. ויקרא יד, לד: כאשר ישראל באו לארץ עם יהושע בן נון, התגלו להם מטמוניות האמוריים בקירות הבתים. כיצד נתגלו? אומר רש"י על הפסוק: כִּי תִבְאוּ אֶל אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אֲנִי נֹתֵן לְכֶם לְאֶחָזָה וְנִתְתִּי נֶגַע צָרַעַת בְּבֵית אֶרֶץ אֶחָזָתְכֶם: בשורה היא להם שהנגעים באים עליהם, לפי שהטמינו אמוריים מטמוניות של זהב בקירות בתיהם כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר, ועל ידי הנגע נותץ הבית ומוצאן:

הרי לפנינו שהמטמוניות התגלו דוקא ע"י בעלי בתים מצורעים.

וכן כותב בספר "אם הבנים שמחה", לאחר שהביא את הגמרא בחולין סג, א הדורשת על העוף הטמא רחם שהיא השרקרק, כלומר השרוק ומבשר על הגאולה, וז"ל (בעמ' קכא): וכן אמרה הגמרא (חולין שם) בפירוש: "גמירי, דאי יתיב אארעא - אתי משיחא", וכאומר - דבא להם בקבלה, דעוף זה יבשר לנו את הבשורה של הגאולה, וכפירוש רש"י (שם בחולין) דסימן בשורה הוא, עיי"ש. הרי, דבשורת הגאולה דלעתיד תהיה ע"י עופות טמאים.

אפשר לקשור זאת לאמור בסנהדרין צח, א על מושבו העלוב של המשיח ברומי בין סובלי חלאים, אך עיון בסוגיה שם דורש דיון החורג מתחומנו.

ד. שבעה הסברים

ועדיין יקשה מדוע זכו אותם רחוקים מדרך התורה ב"כתר" זה? ובנוגע לנו, מדוע המדינה הוקמה בעיקרה ע"י חילוניים? ותחילה נציין כי אפשר "להסתדר" ללא תשובה. הרב טייכטל (אם הבנים שמחה עמ' קכא) אומר שאין אנו מסוגלים להבין דרכי ההשגחה: "האמת היא כאשר כבר אמר איוב: "החקר אלוך תמצא"? מי יחקור פעולותיו ומי יעמוד על דרכיו"?

עם זאת בהגות של ימינו מצינו כמה נסיונות של הסבר, גם של הרב טייכטל עצמו.

1. דור עני. כמו שמצינו אצל ירבעם בן יואש שהקב"ה שלח ישועה על ידו מפני שראה בעני של ישראל, כן יתכן שקרה בדורנו, לאחר השואה. כך כותב הרב אליעזר ולדנברג (שו"ת ציץ אליעזר, חלק ז סי' מח, קונ' אורחות המשפטים פרק יב): "הרי כבר היה כזאת לעולמים שבאפס עצור ועזוב שלח ה' עזרתו מקודש בידי מלך ישראל רשע להרחיב את גבולות הארץ וליישב בה המוני בית ישראל, ומפליא הדבר, שהכתוב מציין הדבר לשבחו של מלך זה סמוך ונראה יחד עם ציינו את גודל רשעתו של מלך זה, בבחינה של אין עבירה מכבה מצוה. הלא כה דברי הפסוקים בזה: בשנת חמש עשרה שנה לאמציהו בן יואש מלך יהודה מלך ירבעם בן יואש מלך ישראל בשומרון ארבעים ואחת שנה. ויעש הרע בעיני ה', לא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט

אשר החטיא את ישראל. הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה, כדבר ה' אלקי ישראל אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא אשר מגת החפר. כי ראה ה' את עני ישראל מרה מאד, ואפס עצור ואפס עזוב ואין עזר לישראל. ולא דבר ה' למחות את שם ישראל מתחת השמים, ויושיעם ביד ירבעם בן יואש (מל"ב יד, פס' כג-כז). הרי דברים מפורשים בדברי נביאי האמת והצדק, כחלום ושוברו בצדו, על פליאת מחזה לעזרת ישראל מיד צר באמצעות רשע עד להשחית בטעמו ובנימוקו. וידוע שכל מה שנקבע בכתבי הקודש, אפילו בתורת סיפור, לא נכתב ח"ו לשם סיפור בלבד, אלא לשם נבואה ולימוד לדורות [ועל זה אומרים 'תורתך ודברך ישים על לבו', לא תורתך בלבד אלא גם דברך]. וממילא גם הנ"ל נקבע לשם כך לשמש לנו מגדל אור ואספקלריא מאירה לכל התרחשות בהמשך הדורות. ואם כן מי יערוב לנו, ומי יתקע לכף דינו, שאנו בזמנינו לא היינו אחר ההשמדה הגדולה של צורר האנושות היטלר ימ"ש ג"כ בבחינת של מרה מאוד ואפס עזוב ואין עוזר לישראל, על כל פנים לא פחות מאז? דומה שעוד לא היתה השמדה אכזרית כזאת ובממדים רחבים כאלה מאז בריאת היצירה האנושית על האדמה. ואם כן לא רחוק הדבר מלחשוב שבהיות שבחסד ה' עלינו לא דיבר למחות את שם ישראל מתחת השמים, לכן בהיותנו זקוקים מיד כאויר לנשימה למדינה עצמאית על קרקע מוצקה לנו כארצנו, עזר לנו ה' ברחמי הגדולים בידי אלה שאחזו כל הזמן בהגה ההנהגה הלאומית, והיו מוכנים ומוכשרים לכך, בלא להביט על הדבר הזה שנראה שרובם אינם שומרי תורה ומצוה, ובהדי כבשי דרחמנא למה לך? עלינו בעיקר לעשות את המוטל עלינו, לשמור ולקיים מצוות ד', ובתוך זה גם המצווה הגדולה והנשגבה של עלייה לארץ וישיבה בה, ששקולה כנגד כל המצוות שבתורה"...

אף הרב הרצוג עמד על הנקודה המיוחדת שמקשרת בין השואה והתקומה, ומדבריו עולה שהדור עני לא רק במובן הגשמי-הקיומי אלא גם במובן הרוחני, וכך הוא כותב:

... "בדעתי נגמר שמדינת ישראל צורך הכרחי-חיוני היא; לא רק מנקודת הראות של הצלת נפשות, של מאות אלפי אחינו שרידי התופת באירופא, והבאת רווח והצלה לאחינו בארצות האיסלאם... לא רק מן הבחינה ההיסטורית הלאומית של השאיפה לפריקת עול הגלות; לא רק כדי לסלק את הסכנה של השמדת ישראל ח"ו, המאיימת תמיד; לא רק כדי להכין מקלט לעת צרה; לא רק מהבחינה של כלות הנפש היהודית אל חירות ישראל... בלבי נקבעה הדעה שזהו דבר שהיהדות עצמה, בתוך תוכה, היהדות מהבחינה הכי עמוקה, הרוחנית הנשמית, זקוקה אליו במאוד מאוד. היה ברור לי כשמש בצהרים שהשואה האיומה, שהשמידה את רוב בנין האומה על רוב גאוניה, רבניה, צדיקה, חכמיה וסופריה, משורריה ועסקניה, גרמה תזוזה עזה ליסודות האומה, הטמונים עמוק עמוק בלב המוני בית ישראל, בעולם כולו. פחד

פחדתי שאם השחר שהתחיל לעלות בארץ האבות והנביאים יתעלם ויסתתר ח"ו לזמן ארוך, תהיינה התוצאות מרות מאוד, עד כדי לסכן את עצם קיום היהדות, על כל פנים בגולה. ולפיכך בשלה אצלי הכרה מוצקת שהמאמצים להצלחת מאבקנו ההירואי בארץ ישראל הינם דבר שנשמת האומה תלויה בו, שאין זו רק מלחמה לעזרת ישראל מצר הצורך... אלא יותר מזה, מלחמה להצלת נשמת האומה (תחוקה לישראל על פי התורה, ח"א, עמ' 210, הוצאת מוסד הרב קוק, תשמ"ט).

2. הם לא רשעים. בוני הארץ, שמסרו נפשם לבניינה והגנתה אינם בגדר רשעים, למרות שלצערנו אינם שומרים את רוב המצוות. תקדים דומה מצינו בתחילת בית שני, שדוקא הלא מיוחסים, שהיו גם בעלי עבירות, נושאי נשים נכריות, מחללי שבת (עי' רד"ק ריש ספר מלאכי), עלו תחילה לארץ ובנוה. כך כותב בעל אם הבנים שמחה (הוצאת מכון פרי הארץ, עמ' קפט): 'איך אפשר לומר על עולים כאלו שהיו מעשיהם נאים ורק שמוטיהם בלבד היו כעורים, עד שחז"ל נקטו אותם לדוגמא "דיש ששמוטיהם כעורים ומעשיהם נאים - אלו עולי הגולה"... ועל כרחך, מוכרח לן לומר, דזו היתה נאותם - במעשה העליה גופא, ובמעשה הבנין שבנו את הארץ ואח"כ את בית המקדש, בזה היתה יפיפותם ונאותם, והיתה רצויה מאוד לפניו יתברך, אף שמלבד זה היו עוברים כמעט על כל התורה כולה... ומשום זה בלבד היו כדאיים להיקרא נאים... ואולי מפני שגדולה מצות ישיבת ארץ ישראל ששקולה כנגד כל התורה כולה. ואחר שהם עסקו בזה היתה מכריעה זכות זו כל כך. עד שיש לומר עליהם שמעשיהם נאים... ועתה מאן ספין ומאן יהיר בזמנינו, לכנות את העולים שבזמנינו בשם "כעורים", וח"ו בשם "רשעים", ולגנות את מעשיהם שעלה בידם לבנות ולהפריח את הארץ ממש במסירות נפש, ולדבר עליהם בוז וקלון. אשר הם קיימו בזה, אף בלי ידיעתם, מצות עשה הגדולה ד"וירשתה וישבת בה", בכל התיקונים שיש בזה בנגלה ובנסתר... ובפה מלא אני אומר, שמעשיהם נאים לפני הקב"ה ושכרם גדול מאוד, והלואי שיהא חלקי בזה עמהם. ורק צריך לבקש מהם, שמהיום והלאה ילכו בדרך ה', בדרכי התורה והיראה, והכל יהיה נעשה ברוח התורה ועפ"י ציווי גדולי הדור וחכמי התורה. וזאת נשיג בעזה", אם נקרב אותם באהבה ובחביבה ובכבוד אליהם, ודברי חכמים בנחת - ישמעו, ולא ברעש ולא בקול צעקה עליהם, אז המה יכופו עצמם אל רוח התורה והיראה, ויעלה בידינו לטהרם, כמו שעלה ביד עזרא לקרב אותם אל התורה והקדושה אחר שראו שקרבם ולא ריחקם מעליו. וזה אמת וברור לכל הרוצה לראות את האמת'.

אף הרב קוק מרבה ללמד סגוריא על העם השב לארצו, ועושים מלאכת הקודש. באחת מאגרותיו (א, רעד) הוא מתייחס לרבנים שמתרחקים מדור החלוצים, ואומר: '...ועל כן הולך ההמון ותועה, הולך ומתפקר, והם אינם אשמים כלל, כיון שאין

מי שיראה להם דרך ישרה בחיבור קדושת התורה והאמונה עם החיים, הולכים הם ומתפקדים אע"פ שיש בהם כמה ניצוצות של טוב, וכמה עדינות נפש, ומהם רבים החפצים בכל לבם בישועתם של ישראל, ובתחיית ארצנו הקדושה, שאיך ששפלה תהיה הבנתם בזה, עומדת היא הכוונה על יסוד קדוש, מפני שישועתם של ישראל היא באמת כוללת כל מדת הקודש שבעולם. וכל אשר נראה פנים יותר להשכיל לדון לכף זכות אפילו את החייב שבחייבים, אם רק אינו רוצה להיות נפרד מכלל האומה, להיות נוסף על שונאינו, וכל אשר נצרף אל החינוך כל מדה טובה, ונלמד את בנינו את הלימודים הנותנים פרנסה וכבוד לאדם מצורף אל התורה, יתחזק ויוסף אומץ יסודה של תורה.

3. לראות את יד ה'. עד כה הסברנו מדוע המדינה יכלה לקום גם ע"י חילונים, אך מדוע קמה דוקא על ידם? לו היתה המדינה קמה ע"י אנשים בני תורה היינו אומרים שזהו אקט דתי, ולא היינו רואים את יד ה' בדבר. דוקא כשהמדינה הוקמה בידי חילוניים שהתעוררו לכך ניכר לכל שיד ה' עשתה זאת.

ובלשונו של הציץ אליעזר שם: "...בספר שו"ת תולדות יעקב בחלק חושן משפט (סי' ח), בדברו שם בשבחי ארץ ישראל ובנוגע לזה שהמתעסקים והמעוררים לכך חלק גדול מהם אינו שומר תורה ומקיים מצוות בפועל, הוא מביע בדבריו רעיון נגב הראוי לתשומת לב מיוחדת: דאם היה ההתעוררות מת"ח אזי יאמרו הבריות יען שהם חפצים וכוספים לא"י הקדושה לקיים מצות התלויים בה, כדררש ר"ש בסוטה י"ד, א': מפני מה נתאוה מרע"ה ליכנס לא"י וכו', וא"כ היינו אומרים דהרוח הזה אינו מהשמים. אבל כעת אשר ההתעוררות באה לאלה האנשים אשר מעולם לא עלה על דעתנו אשר המה יהיו מהמעוררין להרעיון הזה, אין זה כי אם מאת ה' היתה זאת'.

4. שלא יתרחקו. באופן דומה הייתי מוסיף, כי לו המדינה היתה נבנית ע"י שומרי המצוות היו החילונים מסתייגים ומתרחקים ממנה, שכן היו רואים בזה מעשה דתי, וח"ו עלולים היינו לאבדם. [ויתכן שחלק מהיחס לשטחי יש"ע ע"י חלקים גדולים מהציבור אכן נובע מכך שמתייחסים לכך כאל התיישבות דתית וכיבוש דתי, ולכן ההזדהות של חלק מאזרחי הארץ ואוהביה עימם נמוכה יחסית].

5. מי שקלקל הוא יתקן. כך כותב הציץ אליעזר בהמשך דבריו שם בשם בעל שו"ת תולדות יעקב:

'ואולי הם מוכרחים להרעיון הזה, ושיהיה בנין ירושלים דוקא ע"י אלה האנשים, כי יוכל להיות שהם היו מהגורמים לחורבן ירושלים (ועי' גיטין נו, א דרבנן רצו לעשות שלום ולא הניחו כי אמרו נפיק לקרבא), לכן גזירת המלך היא אשר המה יהיו המתקנים, כי לא ידח ממנו נדח כתיב, ויתקנו את אשר עוותו בדורות הראשונים'.

6. הגלות "הרדימה" אותנו. לרב חיים דוד הלוי (עשה לך רב א, ג) הסבר נועז.

בגלות עסקנו רק ברוח, ללא בנין לאומי, ומתוך כך גם שררה בקרבנו אמונה שמיימת בבוא הגאולה, אמונה שהחזיקה את העם. וז"ל: "לעניות דעתי היה דבר זה מחוייב המציאות בגאולה טבעית, בחינת "בעתה" אשר לה זכה דורנו... ואם תהיה הגאולה בזכות ישראל יהיה הדבר מופלא במעלה, ויתגלה הגואל לישראל מן השמים במופת ואות כמבואר בספר הזוהר, משא"כ כשתהיה הגאולה מצד הקץ ואין ישראל ראויים לה תבוא בחינת עני ורוכב על חמור... 'וקם שבט מישראל', פירוש שיקום שבט אחד מישראל כדרך הקמים בעולם דרך טבע, על דרך אמרו ושפל אנשים יקום עליה... ויעשה מה שנאמר בסמוך (ר"ל 'ומחץ', 'וקרקר'...). הנה ברור היה לחכמי ישראל שגאולה "בעתה" תבוא כדרך הקמים בעולם דרך טבע, ואף גם זאת - לא בידי בני בחירי האומה שומרי תורה ומצוות... הגלות הקשה והדווייה שבה סבל עם ישראל לא סבל גופני בלבד, אלא גם השפלה נפשית חמורה, גירשה ממחשבתו כל שמץ של תקווה שתתאפשר לו התנערות טבעית מן הגלות, ושיבת שבותו כבתחילה "כדרך הקמים בעולם דרך טבע". ודין היה לחשוב כך, שמא יכול היה עם דווי וסחוף, מפוזר בכל קצווי תבל, נאבק על קיומו במאמץ עליון, כשענפים רבים ממנו נכרתים בכל דור ודור, מי בחרב ומי בשמד, לחשוב על תחיה לאומית, קיבוץ גלויות, והקמת מדינה דרך טבע? לכן נאלצו חכמיו וסופריו, דרשניו ומגידיו, להשריש בקרבם את האמונה בגאולה שמיימת שכולה נס ופלא. לגאולה כזאת יכול היה לצפות, כי ממנו יתברך ודאי לא ייפלא כל דבר. אט-אט הלכה והשתרשה באומה האמונה בגאולה נסיית-שמיימת, ואכן היתה זאת עוגן הצלה לעם לבל תאבד אמונתו בגאולתו העתידה, ולבל ישקע בייאוש שבסופו אבדן. אך מאידך הביאה אמונה זאת רפיון מוחלט באומה, שישיבה וציפתה באפס מעשה לגאולה העתידה, פרט לנסינות סרק ידועים בהיסטוריה, שנסתיימו באסון. וכאשר הגיעה עת דודים לגאולת ישראל בחינת "בעתה", ורצתה ההשגחה העליונה להתחיל בקיבוץ גלויות כהכנה לקראת ה"אתחלתא דגאולה", והכל דרך טבע כראוי לגאולה מסוג זה, אז היתה אותה אמונה בת דורות רבים, בגאולה נסיית-שמיימת לרועץ, ודווקא שלומי אמוני ישראל הם שלחמו בשצף קצף נגד הצינות המדינית שעסקה, ברצון הבורא, בהכשרת הדרך לגאולת ישראל דרך טבע. מעתה, מי היה מסוגל לזוז את הליכי הגאולה כרצון ההשגחה העליונה, אם לא אלה שפרקו מעליהם כבר את האמונה בגאולה מן השמים כל עיקר, ולדעתם הם עסקו בתחיה הלאומית "בדרך הקמים בעולם דרך טבע", מבלי שאף יחושו שבכך הם כלים בידי ההשגחה העליונה לקידום מטרותיה ההיסטוריות? אמנם, זכו גם מעטים משלומי אמוני ישראל שומרי תורה ומצוות, ובראשם גם רבנים וגדולי תורה, לתת יד לגאולת האומה, אך בדרך כלל באה גאולה זאת ע"י אנשים חילוניים, כראוי לגאולת "בעתה". כך נראה לנו להסביר את מהלכיה של ההשגחה העליונה, לאחר מעשה, באשר נצטרפו הליכים רבים של הגאולה אחד לאחד, ונצטיירה תמונה ברורה

ומקיפה גם לעיניו של בשר ודם.

התקווה והאמונה היא, כי נמצאים אנו כבר בסיומה של ה"אתחלתא דגאולה", ומהרה נזכה לראות אור חדש על ציון בגאולתנו השלימה'.

בניסוח אחר הייתי אומר, כי המעבר מחיי רוח לחיי חומר, מעם שיש לו רק תורה לעם-מדינה שיש בה יסודות לאומיים וחברתיים חדשים, הוא מעבר חד, שלשלומי אמוני ישראל היה קשה לעשותו. סח לי חסיד בעלז, האם אתה יכול לתאר לעצמך חסיד בעלז, חבוש חלוקא דרבנן עם קפוטה נוהג בטנק בשבת במלחמת השחרור? החילוניים, ובמידת מה החלוצים הדתיים, 'ריפדו' את המעבר. ובע"ה קמה ומתבררת בימינו תורה גדולה של הלכות מדינה. במאמר מוסגר אוסיף כי תנועת המזרחי הצילה את כבוד התורה, שלא יאמרו ח"ו כי התורה והלאום סותרים זה לזה.

באופן קצת דומה אומר הרב קוק כי בנין החומר לא נעשה ע"י אישי רוח, אלא דוקא ע"י אנשים השקועים בחומר, וז"ל באגרותיו (ג, תקעא): 'אמנם זה היום שקיינו הולך הוא ובא, לעת עתה הולכים ומתגלים צדדיו היותר חיצוניים ע"י פועלים המוכשרים לכונן את המעשים הללו, כערכם של הציידונים היודעים לכרות את העצים מן הלבנון לבנין בית ד' יותר מבני ישראל, אשר עינם ולבם וכל רגשי נשמתם נתונים נתונים אל הבית הגדול והקדוש, אשר נקרא שם שם ד' צבאות יושב הכרובים, אשר ידעו את שמו לדבקה בדבריו ובדרכיו בכל לבם ובכל נפשם'.

7. כדי לבלבל את המקטרגים, סיבה קבלית, שקשה לנו להבינה במושגים רציונליים. כך נכתב בספר "אם הבנים שמחה" (עמ' קכג): 'הנה, מבואר בספרי המקובלים, שבעת השי"ת רוצה לעשות איזה דבר גדול בעולם שנוגע לעליונים בשמי שמים ולחתונים בארץ, אז השי"ת מעטף דבר זה בכמה מיני עיטופים, ואפילו באמצעים שאינם נאים ועוד הם כעורים, כדי שלא ירגישו בזה הדינים והמקטרגים. ואלמלי היה נעשה בפומבי, תיכף היה עולה המקטרג לקטרג, ומדת הדין היתה מעכבת בדבר. וזה לשון הש"ך (על התורה בפרשת "וישב"): "שמעתי בשם ה"ר יעקב ארי"ז ז"ל, שקיבל מרבתי, למה היחס והשררה והמלכות של ישראל יהיה על זה הדרך, שהרואה יראה שח"ו יהיה צד ממזרות?", עיי"ש שחשב כל ההשתלשלות של משיח שהיתה על דרך מכוערת ופריצות. "אלא שעשה הקב"ה כן כדי להביא מלך המשיח בהיסח הדעת, כדי שלא יקטרג המקטרג, כמו שאמר בזהר... ולזה רמזו ז"ל נחש, מציאה, משיח - באין בהיסח הדעת של מקטרג... ועשה הקב"ה כן, כדי שיסיח השטן דעתו ויאמר: השררה והמשיח לא יבואו אלא מהיסח והקדושה, ולא יבוא על זה הדרך", עיי"ש שהאר"ך בזה. ועיין ג"כ בספר הקדוש "מגיד מישרים" (בפרשת "ויגש"), דהמלאך גילה לרבנו הב"י הטעם שאיצטרך דוד ומלכא משיחא דיתו מרות המואביה, משום דע"י כך "אית לה תוקפא לאתקפא על ההוא סטרא", עכ"ל. וכן כתב בספר

הקדוש "נועם אלימלך" (בפרשת "וישב"), "שכל דבר שאדם רוצה לשבר כוחו צריך לשבר בדוגמא מיניה וביה", עיי"ש. והן הן ממש כדברי ה"מגיד מישרים" הנ"ל. ועיין עוד ב"נועם אלימלך" (פרשת "קרח") על מדרש: "מצאתי דוד עבדי - היכן מצאו בסדום", וכתב: "דנראה שהוא על דרך דאיתא בספרי המקובלים טעם למה יצא אברהם מתרח, וכן כמה צדיקים הקדושים יצאו מאבות הטומאה? ופירושו, מחמת שהמקטרגים החיצונים בראותם הנשמה העליונה וגבוהה - אינם מניחים לה לצאת לעולם. ועושים כל התחבולות לעכבה. מה עושה הקב"ה, נותן אותה בגרף טמא ואז מניחין אותה, ועי"ז באתה הנשמה בעולם, כי גם הם בראותם שירודת למקום טמא סוברים שבדאי אי אפשר שתעלה במעלות קדושים (ומניחים לה לצאת)". עכ"ד הקדושים. וכן הוא ב"אלשיך" (על רות), וב"אגרת שמואל" (על רות), דאי אפשר לדבר גדול בקדושה להשתלשל אלא ע"י עבירה. עיין בדבריהם.

והמשיך המחבר שם לבסס דבריו על פי המהר"ל ועוד, ואכמ"ל.

ה. מתורתו של הרב קוק

אינני בקי בתורתו של הרב, ברם, סבור הייתי שאמצא בה תשובה מפורטת לשאלת הפתיחה, ואודה שלא מצאתי את ששאלה נפשי. הרב מרבה לדבר על מצב הדור, מלמד סנגוריא על הכופרים החלוצים [וגם קטגוריא], אך לא מצאתי דיון ישיר בשאלה שהצגנו בראש דברינו. מתוך דבריו נראה שהוא מסכים לחלק מהתשובות שהובאו לעיל, ובמיוחד לתשובה 2 ו-6.

כללית יש לעיין בדבריו, בפרק זרעונים שבספר אורות (עמ' קיט ואילך), ואני מצטט קטע מתוך הפרק על הנשמות של עולם התהוה (עמ' קכב): 'נשמות דתהוה גבוהות הן מנשמות דתיקון... מבקשות הן אור גדול מאוד, כל מה שהוא מוגבל, מוקצב ונערך אינן יכולות לשאתו... התסיסה החיה שלהן איננה שוקטת, מתגלות הן בעזי הפנים שבדור. הרשעים בעלי הפרינציפים, הפושעים להכעיס ולא לתאבון, נשמתם גבוהה מאוד - מאורות דתהוה. בחרו בהרס והנם מהרסים, העולם מתטשטש על ידם - והם עמו. אבל תמצית האומץ שיש ברצונם הוא הנקודה של קודש, שכשהיא נספגת אל הנשמות המשוערות במהלכן היא נותנת להם את עוז החיים. ביותר הן מתגלות באיזה אחרית ימים, בתקופה שלפני הרת עולם, שקודם להויה יצרית חדשה ונפלאה, בתחום של התרחבות הגבולים, בטרם לדת חק שממעל לחוקים. בעתותי גאולה מתגברת חוצפה... גבורי כח יודעים שגלוי כח זה הוא אחד מהחזינות הבאים לצורך שכלולו של עולם, לצורך אמוץ כחותיה של האומה, האדם והעולם. אלא שבתחילה מתגלה הכח בצורת התהוה, ולבסוף ילקח מידי הרשעים וינתן בידי צדיקים, גבורים כאריות, שיגלו את אמתת התקון והבנין... ערפלי חשך אלו יהיו

מכשירי אורים גדולים'. עד כאן דברי הרב, דברים נועזים, נסתרים ומרוממים, אך מתוכם נלמד כי יש צורך בנשמות דתוהו להכשיר את הגאולה, וברוח התשובות שראינו לעיל.

ועדיין אני חוזר על תמיהתי מדוע הרב לא ענה ישירות על השאלה - האם הגאולה לא יכולה הייתה לבוא ע"י צדיקים בעלי נשמה גדולה, כמו הרב קוק למשל? אני משאיר שאלה זו לעיונם ופתרונם של הקוראים.

1. הרהורי סיכום

אין להכחיש כי בזמנו, כשהחלה התנועה הציונית להתעורר, קמו לה מתנגדים רבים, בין היתר בטענה כי לא יתכן שגאולת ישראל תבוא ע"י חילונים כהרצל וחבריו. אכן בנוסף גם טענו שהגאולה תבוא משמים, ללא עזרת אדם מלמטה. עד היום יש הסבורים כך, אם כי רבים הבינו שרצון ה' היה שגאולת ישראל תתחיל בפועל דוקא ע"י התנועה הציונית בראשות הרצל וחבריו, וממשיכיו בן גוריון וחבריו. אמנם אסור להתעלם מכך כי השרשים הפנימיים יותר נטעו ע"י שלומי אמוני ישראל, כבר ריה"ל והרמב"ן עוררו את הכסופים לגאולת הארץ, ובדורות האחרונים תלמידי הגר"א ותלמידי הבעש"ט עלו בקשיים מרובים, ונטעו כאן שתילי תחיה ראשונים. אבל אין להכחיש כי המפנה המדיני שמור לתנועה הציונית החילונית. אבל גם כאן יזכרו לטובה השותפים ליוזמה, הרב קלישר, הרב אלקלעי, הרב אליהו גוטמכר וחבריהם, ואחריהם הרב ריינס מייסד המזרחי, ותנועת המזרחי והחלוצים הדתיים, שמסרו נפשם יחד עם העולים למיניהם על בניין הארץ והגנתה, ובכך גם הצילו את כבוד התורה. שלא יאמרו כי בניין הארץ ובניין התורה סותרים זה את זה ח"ו.

ועדיין אנו באמצע התהליך, ואנו סמוכים ובטוחים שבסופו של התהליך יחזור כל עמנו לדרך התורה, 'ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ'...

... "רבנים הרבה עמדו מנגד, ואף אותם שהיה בליבם לקרב את הדבר שמו יד לפה, מפני כי חרדו מהנלהבים שלא יגדישו הסאה, ומהג' שבועות שהשביע לבנות ירושלים. אמנם כעת הסבה ההשגחה אשר באסיפת הממלכות הנאורות בסאן רמו ניתן צו אשר ארץ ישראל תהיה לעם ישראל, וכיון שסר פחד השבועות, וברישיין המלכים - קמה מצוות ישוב ארץ ישראל ששקולה כנגד כל מצוות שבתורה למקומה, ומצוה על כל איש לסייע בכל יכולתו לקיים מצוה זו. ואם ייתן השי"ת ויתרחב הדבר ויגדל ויפרח כשושנה - אז בטח הוא עניין העומד ברומו של עולם"...

מתוך מכתב רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק (עם קיצורים)